

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лаикова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјановић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ћујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

МИЛАН ДРАГИЧЕВИЋ
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за српски језик

ВАЖНИЈЕ ГЛАСОВНЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА СРБА ИЗ НЕКИХ НАСЕЉА У ОКОЛИНИ ДЕРВЕНТЕ У СЕВЕРНОЈ БОСНИ

У раду се приказују важније гласовне особине говора мештана трију српских села из околине Дервенте, градића у северној Босни, која су размештена дуж десне обале средњег тока реке Укрине. Изложена грађа показује чврсту повезаност ових говора са говорима северозападне скупине херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) дијалекта.

Кључне речи: српски говори, околина Дервенте, гласовне особине, припадност говорима северозападне скупине херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) дијалекта.

Пропратна белешка

1. Говоре српског становништва из околине Дервенте у северној Босни истраживао сам у више наврата приликом краћих дијалектолошких „обилазака“ повремено вршених у раздобљу од 1996. до 2009. године. Поменути истраживања била су мотивисана овим двама разлозима: (а) с једне стране, новијим настојањима у нашој научној дијалектологији да се сазна нешто више о досад релативно слабо истраженим комплексима оних српских говора из северније Босне који су размештени између река Врбаса и

Дрине, и (б) с друге стране, захтевним пословима попуњавања одговарајућег квестинара у појединим пунктовима, вршеним због потреба израде *Српског дијалектолошког атласа*. Приликом тих истраживања забележио сам богат корпус изворне дијалекатске грађе, из кога сам за овај прилог издвојио део података о важнијим гласовним особинама забележеним у говору мештана ових трију насеља „распоређених“ на просторима дуж десне обале средњег тока реке *Ћкринѐ*, унутар оне географске предеоне целине у северној Босни коју наш познати етнолог М. С. Филиповић означава називима *Крњин* или *Вакуф*¹: *Дѣњѣѣ Дѣѣлѣа* (скр. Д), *Дѣњѣх Ка-лендѣровѣѣ* (К) и *Пѣјѣзнѣ* (П). Ево што би се, на основу њих – у најкраћим цртама – могло о томе саопштити.

Самогласници

Инвенѣар и дисѣрибуѣја

2. Дистрибуѣја пет правих вокала (*а, е, и, о, у*) је и овде, као и у стандардном језику, практично слободна, а као и у другим нашим говорима у којима сугласник *х* има несигуран статус у консонантском систему, нешто слободнију дистрибуѣју од оне у књижевном језику има и вокално *р*: *врѣ* К, П, *вра* Д, П, *на врѣ* Д, К, П, *ѣо врѣ* Д, К, *Врѣваѣ* Д, П, *врѣви* К, П, *ѣврѣ* К. Бројне потврде наведене у раду сведоче о томе да се сваки од поменутих вокала може остваривати и у кратком, и у дугом алофонском лику. Осим карактеристичних замена старог вокала јат (ѣ), о чему в. грађу изложено у т. 6–10, на фреквенѣју појединих правих самогласника утичу и случајеви њихових међусобних супституѣја (в. грађу изложено у т. 4), као и чињеница да је у говору сваког појединца могуће чути ликове форми с тзв. покретним вокалима, као и оне без тих вокала: *мѣдѣѣ*/мѣдѣѣа*, *мѣѣ/мѣѣа*, *нѣшоѣ*/нѣшоѣа*, *нѣкоѣ/нѣкоѣа*, *ѣ ѣѣѣ/ѣ ѣѣѣа*, *нѣкаѣ*/нѣкаѣа*, *сѣѣ*/сѣѣа*, *ѣѣѣ/ѣѣѣа*, *ѣѣѣ/ѣѣѣа*; *мѣм/мѣме*, *ш чѣм/ш чѣме*; *вѣшем/вѣшему* и сл. Д, *јѣѣѣѣ/јѣѣѣѣа*, *јѣѣѣѣѣ/јѣѣѣѣѣа*, *крѣѣѣѣѣ/крѣѣѣѣѣа*, ѣ

¹ В. Филиповић 1969: 55. и д.

īōḡ/ ò īōḡā, нѣкад/нѣкадā, сād/сāда (сādā); нѣком/нѣкоме, нā īōм/нā īōмѣ, чīm/чīме и др. К, вāшоḡ/вāшоḡа, вѣлкōḡ*/вѣлкōḡа, сīīārōḡ*/сīīārōḡа, īīdḡ (īīdḡ)/īīdḡā, кād/када; вѣлкōм/вѣлкōме, мōм/мōме, īṛvōм/īṛvōме, с кīm/с кīме, ш чīm/ш чīме, сād^m/сāде; ò чем/о чѣму и д. П. Појачаној фреквенцији вокала е доприноси чињеница да се збирни бројеви граде углавном суфиксом -еро (īēīшero, шѣсīшero, дѣсеīшero, једāнѣсīшero и сл.), а вокала о чести случајеви изостајања промене о>е у позицијама иза палатала: ḡнḡјом, са младīћом Д, К, П, мḡжом, нōжом К, П, īīћом Д, К, П, вāшоḡ*/вāшоḡа П, млāћом Д, К, П и д., као и они случајеви у којима се наведени вокал јавља као аналошки супституент сонанта л (в. т. 13), односно карактеристични ликови неких демонстративних заменица: òīīāj, òīīом, īīd'ī, īīd'jā П, и др. У сва три насеља говори се само: ḡрāбље, ḡрāбљама, али исто тако редовно и: рḡḡуље, рḡḡуљама. Уз честе контракције самогласничких секвенца (в. т. 11), на снижавање фреквенције појединих вокала, посебно високог вокала предњег реда и – разуме се – понајвише утичу њихове честе редукције у неакцентованим позицијама (в. грађу изложену у т. 5), чија су непосредна последица, између осталог, појачана фреквенција силабичког р: ḡлāдарца К, òсīарла П, сазḡрла Д, П, сākрла Д, К, П и сл., као и чешћа јављања сонаната л и н у слоготворној функцији: брīнḡи П, вјенчаḡца Д, вјѣреḡца П, вṛшaлцу К, ḡусјеḡца Д, П, дīḡнḡи П, досѣлли Д, К, држaлца Д, зѣḡца П, кaнḡи К, П, квāсалца К, П, кḡмишīḡца П, кḡшīḡца Д, П, мѣйīḡи П, мḡлла Д, К, П, мḡлли Д, П, нāдḡца Д, К, осѣлли К, īēṛнḡца Д, īḡнḡца П, сaнḡце Д, сѣлла се К, П, Сḡчаḡца Д, К, сīīјеḡца Д, П, учīḡла П, цјѣйaḡца К, П, шāйīḡи П, шѣḡца Д, К, П и д. Понекад се на местима неакцентованих вокала остварује и неутрално „шва“ (ə): ḡdḡама К, П, двāдасēī Д, К, П, донḡсала Д, јѣдāйī П, клāдḡца Д, К, кобāсaḡца П, нīсaм Д, К, П, нḡсала К, ḡвдākā П, īḡродaḡē Д, īа сaм рāдī'о П, с īḡродaḡōм К, īṛḡсaло Д, сḡбaḡца Д, П, сūшaла Д, īṛīдaсēī Д, П, īḡ сaм Д.*

Девокализација силабичког р доследно је спроведена у облику: ḡмṛḡ, а уз спорадично: ḡмṛī'ела Д, П, обичније ће бити у сва три насеља: ḡмṛла, ḡмṛле, ḡмṛли. Уравнато је, такође: јēīṛва и свѣкрва, а уз, чини ми се фреквентније, ликове типа: вṛēī'ено – вṛēī'ена, свуда сам налазио и оне типа: вṛī'ено – вṛī'ена. Данас већ, изгле-

да, преовлађују у употреби књишки импорти типа: *žóрак*, *žórка*, *žórко*, али нису посве ишчезли из употребе ни ликови типа: *žřк*, *žрка*, *žрко*.

Изговор и међусобне замене

3. У вези са изговором појединих вокала, пре свега треба поменути случајеве отворенијег изговора вокала *е*. Отвореније се најчешће изговара неакцентовано *е* у позицијама уз лабијале, али, изгледа, да појава није ограничена само на ове случајеве. Праву процену укупних домаћаја појаве, разуме се, није лако дати, али стоји чињеница да је њено присуство евидентно². Исп.: *àйе^аловало* К, *в^ериže* Д, П, *в^ече^ара* Д, П, *žòве^ада* Д, *д^еве^аиш* К, П, *д^есе^аиш^еро* К, *д^ец^ембар* К, П, *д^је^аиш^аиом* П, *д^рве^ан^е* К, П, *д^рве^ан^и* Д, К, *д^рве^аиша* К, *ј^ед^емо* К, П, *ј^еле^ан* Д, П, *л^еде^ана* П, *м^еђе^адица* Д, П, *на д^ерв^еанско-бр^оцк^ом р^аиш^ииш^иу* К, *н^аве^ач^е* Д, К, П, *н^е ме^аре* Д, К, *и^ер^аица* Д, *и^ле^аи^ена* П, *и^еиш^ак* Д, К, *и^еи^ера* П, *и^ри^еа* К, П, *с^ед^еме^аро* Д, К, П, *с^еи^арична* П, *и^еле^аи^е* Д, П, *у^бе^ар^е*, П, *у^ве^ач^е* Д, К, П, *у Д^ерв^еанш^ии* К, *у ме^ане* Д, К, П, *и^ие^ала* Д, П, *и^ие^але* К, *ч^еи^еве^аро* Д, К.

Потврде за случајеве затворенијег изговора вокала *а* у правцу *о*, о којима је у понеким приказима западнијих српских говора нашироко расправљано у научној литератури³, бележио сам и овде: *в^ао^жи* П, *ж^ава* Д, П, *ј^а са^ам* Д, К, П, *ј^арам* Д, К, *к^аи^а* П, *коб^асца* К, П, *л^анац*, од *л^аница* К, *м^ада* П, *и^аса^ам* Д, К, П и д., али сам понео утисак да сви ти случајеви, баш као и случајеви затворенијег изговора вокала *о* типа: *б^оме* Д, П, *м^ој* Д, К, *м^ора* П, *њ^ој* Д, К, *о^ана* К, П, *с^ом^аи* Д и д. – слично стању које сам налазио и у говору Срба Бање Врућице⁴ – представљају факултативну појаву,

² Појаве отворенијег изговора вокала *е* регистроване су и у неким другим западним српским говорима, при чему је, изгледа, такав изговор наведеног вокала посебно раширен у ијекавским говорима Змијања и Баније и Кордуна. В. Петровић 1973: 36–37 и 1978: 35–36, Дешић 1976: 52–53, те Драгичевић 1986: 64 и 2007: 333. Икавскошћакавски говор у околини Дервенте углавном не познаје случајеве таквог изговора вокала *е*. Исп. Баотић 1983: 53–54.

³ Исп. Петровић 1978: 33–35.

⁴ В. Драгичевић 2007: 332 и 334.

4. Недоследне замене вокала *a* вокалима *o* и *e* јављају се и овде у примерима типа: *зaбови* *џа* П, *зaбовишиџе* Д, *ја̌ сом* Д, К, П, *ја̌ром* Д, К, *је̌сом* П, *ку-сом ја̌* К, *ли̌воде* К, П, *ни̌сом* Д, *џбодва̌* К, *џномо* Д, П, *џсом* Д, *и̌а̌ни̌оле* П, *чи̌и̌овџ* *чу̌до* К и д., односно: *а̌рмен* (< тур. *harman*) К, *ва̌шер* П, *и̌е̌да* Д, К, П, *и̌е̌де* П, *и̌е̌ду* К, *је̌чем* П, *на̌й̌ре̌ви* К, П, *и̌р̌и̌е̌и̌е̌љ* Д, П и д.⁵ Нешто доследнија употреба ликова типа: *ме̌и̌тер*, *ме̌и̌тера*, *ме̌и̌е̌ра̌* и сл. у говору мештана сва три насеља, вероватно, има упориште у изворном немачком лику *der Meter*. Још увек претежнијом употребом ликова *врѐбац* – *врѐйца*, али и уравнатим: *крǎд̌у̌*, *крǎли*, *крǎси̌*, *у̌крǎси̌*, односно: *на̌ра̌си̌*, *ра̌сла*, *ра̌си̌е̌*, *ра̌си̌у̌* и сл., говор се уклапа међу говоре III Ивићеве зоне⁶. Познат је и фонетизам *чо̌ра̌и̌а* (= чарапа), али су ме мештани уверавали да овакве ликове наведене именице употребљавају само онда кад у шали покушавају да опонашају говор суседних католика⁷.

⁵ Познато је да су овакве вокалске замене, у већој или мањој мери, распрострањене и у другим западнијим српским говорима. В. нпр. Петровић 1973: 32–35 и 1978: 35, Дешић 1976: 33–37, Драгичевић 1986: 45–49 и 2007: 332, Реметић 1999: 409–411, те Козомара 2007: 241.

⁷ О томе да се форме поменуте именице у говору тамошњих католика чешће јављају у оваквом гласовном лику, в. БАОТИЋ 1983: 52.

Још увек свуда живи сећање на некадашњу честу употребу форми *йодамѣнїй* и *йодумѣнїй* (<лат. *fundamentum*), а имам у грађи и потврде за спорадичне случајеве замене самогласника у вокалом *о* у примерима: *бобѹъ"ца* К, *йѡдром* П и *йѡмачиѣи* К, П. Фреквенција књишког *јујуѣру*, међутим, још увијек заостаје за честом употребом ликова *јуѣѣру* и *ѡѣѣра*, а нису необични ни случајеви промене *ну->ни-* у основама глагола III Белићеве врсте: *ѡѣѣнїѣи(и)* К, П, *крѣнили/крѣнїи* Д, П, *мѣѣнїѣи(и)*, *мѣѣнила/мѣѣнїла* Д, К, П, *скїнила/скїнїла* К, П, и сл.

5. Као и у другим нашим говорима који знају за ове појаве, и овде се најчешће, делимично или у потпуности, редукује високи вокал предњег реда *и* у медијалним и финалним позицијама речи. Нешто грађе која илуструје редукције овог вокала у наведеним позицијама већ је изложено у т. 2, а на овом месту издвајам још неколико примера, насумице изабраних између бројних потврда: бјѐл"це, вјѐнчан"ца, дѐб"џи, кѝсел"џи, ђѝрл"це, џиѝн"ца, Сѝчан"ца; вѹћ"/вѹћ", дѹџи, ѝмаџи, кѝсиџи, ѹсиџаџи Д; вѐл"ка, вѝшал"ца, џовѝр"ла, жѝн"џи, кѹћ"ца, ѝрѝсиџа, рѝдѝ"ца, сѝв"на, шѝн"ца; вѝшиџи, џлѝдаџи, ѝћ", нѝсиџи, рѝдиџи К; вѝз"џи, џѝдѝ"на, Дрѝџ"ца, је-дѝн"ца, кѝш"ка, кѝчев"на, Мѝл"ца, наѹч"џи, нѝж"це, џвѝр"џи, џѹк"ца, џјѝдѝ"ло, ѹж"на; бјѝлиџи, гѹџиџи, дѝбиџи, исѝѝраџи, исџијѝдиџи, ѝѝмѝдѝ", рѝћ", сѝѝаџи, ѝрѝѝбаџи, ѝрѝсѝџи П;

Digitized by Google

[illegible]

У вези с редукцијама осталих вокала, напомињем следеће. Облици лексичког историзма *йровиза́цѝѧ* (<апровизација<фр. approvisation), колико се данас употребљавају, редовно се јављају у ликовима без почетног *a*, а губљења иницијалног *a* спорадично сам слушао и у: *нѣкѝ двѡкаѝ П*, *ѝѝѝѧли двѡкаѝѧ П*, *да̀ли двѡкаѝѝу К*, *П*. У два наврата чуо сам гласовну поставу форме: *са во̀ловм П*, а и рјечца *нека* понекад се изговара у лику без финалног *a*: *нек дѡђу Д*, *нек ѝдо̀у*, *нек ра̀ди П*. Губљење иницијалног *e* забележио сам у: *лѐкиѝричнѧ сѝру̀ја П*, медијалног у: *маѝѝрѝѧл*, од *маѝѝрѝѧла К*, а финалног у: *ѡдр у до̀му Д*, да с чѡдек *ѝрѐкрсиѝ П*, *до̀л (=доле) Д*. Од облика са редукованим самогласником *o* имам у грађи: *бо̀љѧ нек свѝ Ср̀би*, *бо̀љѧ нек ѝѝѝѧла Д*, *ва̀кѝ П*, *ва̀ко̀*, *ва̀мо Д*, *К*, *П*, *во̀лкѧ Д*, *на̀кѝ Д*, *П*, *на̀ко̀ П*, и *ѝѧк ѝѡ Д*, *со̀вина П*, *со̀вине Д*, *со̀вину/со̀вну К*, *П*, *ѝѧк да нѝсам П*, *ѝ-но̀ј лу̀киѝѝи К*, *ѝ-но̀ј со̀бѝци Д*, а од оних са редукованим вокалом у: *жѡвѧ̀нѧ*, *жѡвѧ̀нца/жѡвѧ̀нѧѝѧ П*, *ја̀ѝку К*, *ѡвѡ Д*, *К*, *П*, те атоничке форме типа: *ђе с бѝле П*, *ѝшле с ко̀ру̀ге Д*, *мусли-ма̀ни с ѝѧ̀мо К*, *рѝзловѧне с бѝле Д*, *ѝѧ̀мо с ѡни К* и сл.

говора – ако и нису једине, уистину су изразито предоминантне. О томе да су у секвенцама *лђ* и *нђ* сонанти *л* и *н* понекад подвргнути јотовању и у дугим слоговима в. примере изложене у т. 17, а на релативно ретке случајеве јављања секвенце *и'е* у флексионим наставцима упућују потврде: *и-свѡ'иѡ'*, у *Калѣндѣрѡвцима* *Гѡрњиѡѣм* *К*, *ја'кѡ'иѡ'*, *мѡлиѡѣм*, *мѡ'иѡѣм*, на *лѣђиѡѣ*, *сѡѡ'ѡриѡѣ*, *сѡѡ'ѡриѡѣм*, *с ѡѡ'ѡѣм*, *ѡѡ'ѡѣ* П.

7. Секвенцу је као најчешћи рефлекс старог кратког јат (ѣ) потврђују и ове, методом случајног узорка изабране потврде: бѣсјѣде, вјѣнчати, вјѣра, вјѣша, дјѣца, дјѣцу, заѣјевѣ, заѣјевѣ, мјѣсѣц, мјѣсѣца, мјѣсто, мјѣстоа, наѣмјешити, њѣсма, њѣндјед, њѣмјене, њѣросјѣкуше, њѣвѣрда и д. Д, бјѣжати, вјѣнчали се, вјѣтиар, двѣсто, дјѣвѣр, дјѣд/дјѣд^м/дјѣи, дјѣца, дјѣцѣ, њѣтијерати, мјѣсто, мјѣстоа, одјѣћа, одјекли, одјѣћ, њѣишлић, њѣбјежли, њѣбјежло, одјѣ, свјѣцки, сјѣкла, шѣкундјед^м и д. К, бјѣж^м, бјѣжѣ, бјѣланце, вјѣнчала се, вјѣнчати, вјѣрују, вјѣши, ѣѣсјен^мца, дјѣвѣр, дјѣвѣјка, дјѣвојѣка, дјѣд/дјѣд^м/дјѣи, дјѣцо (вок.), дјѣчи, здјѣла, јѣверца, мјѣра, мјѣсто, мјѣстоа, мјѣсѣц, мјѣсѣци, одјѣћа, њѣвѣ, њѣсма, њѣишлић, њѣишкѣ, свјѣдѣчи, сјѣдѣ, сјѣла, сјѣме, ѣвјѣтала/ѣѣтала и д. П. Свуда се спорадично могу срести и ликови типа: чѣвѣк, чѣвѣка и д., али ће, засигурно, још увек бити обичније: чѣк, чѣка, чѣче и сл. На то да се испред овога је<ѣ јотовање сугласника спроводи у ширим размерама од оних које прописује норма књижевног језика упућују потврде изложене у т. 17, а само је по себи разумљиво и то да се секвенца је обично појављује и као супституент тзв. продуженог кратког јат (ѣ) у примерима типа: вјѣра, мјѣра, мјѣстиа и др.

8. Као и други ијекавци, и овдашњи мештани употребљавају оне икавске замене јата које су се развиле фонетским путем у се-квенцама *ѣј*, *ѣъ* и *ѣо* (<-л): *вѣ'аѣи*, *ѣрѣ'ала се*, *сѣ'ало Д*, *ѣрѣ'аѣи*, *ѣрѣ'ѣ*, *сѣ'ало се*, *сѣ'аѣи К*, *разѣ'умѣмо*, *разѣ'умѣу*, *сѣ'али*, *сѣ'аѣи*, *сѣ'емо*, *смѣ'ала се*, *смѣ'ем се*, *смѣ'о се*, *ѣумѣмо П*, односно: *би'љезји Д*, *неди'ља Д*, *К*, *П*, *неди'ља К*, *ѣонеди'љак П*, као и: *вѣди'о Д*, *К*, *П*, *вѣди'о К*, *П*, *ди'о Д*, *К*, *дѣди'о П*, *жи'вио Д*, *К*, *зрѣ'о П*, *ѣди'о Д*, *сјѣди'о К*, *П* и сл. Присуство случајева у којима *ѣј>иј* потврђују примери: *сѣ'јаѣи/сѣ'јаѣи Д*, *К*, *П*, *сѣ'ја'ла К*, *П*, *сѣ'јо* и *сѣ'аросѣ'јелѣѣа П*.

Раширена је и употреба ликова с тзв. морфолошким ика-
визмима глаголских форми: *виђила/виђла, вођила/вођла, гођила,*

џòриле, долèйшла, долèйшило, жівиле, жівили/жівли, жівило, налèйшиле, òсйарила, òсйарийй, сјèдила, сйоразумийй се и сл., а у свакодневном говору преовлађују и одрични облици презента помоћног глагола *јесам* типа: *нисам/нисом – ниси* и д. Говори се, дабогме, најчешће: *сикира – сикирè – сикиру – сикирòм*, а од осталих интересантнијих икавизама имам у грађи ликове форми: *џòри, двй-йрий лиййре* Д, *двйсиа* К, П, *дòли* Д, П, *нèвисийа* Д, К, П, *òвди йòйрико* Д, *разумийй, ййридицèйй й двй* П и *йвйк* Д.

9. Међу бројним екавизмима у говору житеља сва три насеља, као и у главнини других ијекавских говора, најпостојанији су они који представљају континуанте секвенце *рѣ* и префикса *нѣ*- у примерима типа: *брèшови, брежýлак, врèло, на врèлу, врèмена, врèмè-на, у врèмену, врèћа, џòре, џрèшка, џрèшке, ждрèбна, зрèла, зрèло, мрèжа, одрезайй, разрезайй, рèжè, рèйа, рèйу, срèли, срèсий, срèйан* (ређе: *срèһан*), *ййрèбà, ййрèбàйй, ййрèбàйй; ййрèвòз, ййрèлаз, ййрèнос; ййрèбàцйй, ййрèвòзйй, ййрèглèдà, ййрèноһйй; ййрèдà њу, ййрèко дàна, ййрèко куһè, ййрèко йòља* и сл., односно: *нèкà, нèкад/нèкадà, нèкàко, нèкè, нèкйй, нèко, нèком, с нèкòм, нèшийò, йòнеко, йòнешийò* и д. Редовно се, разумљиво је, говори *Бедòград* или *Бèòград* (утисак је ређе), а најчешће и: *òбе, зèница/зèһца и цèсийа* (ређе: *цèсийа*), *на цесййи, ус цесййу* и д. Познат је и гласовни лик *ййèсийа/ййèсийа*, али само као форма коју употребљава суседно католичко становништво¹⁰. Мртваци се, такође, обавезно *цèлујй*, а интересантно је да сам и лексички екавизам *ййèло*, забележен, иначе, „у разним јекавским говорима“, па и у Вуковом језику¹¹, стално слушао у говору најстаријих мештана¹². Главнина данашње популације, међутим, углавном употребљава јекавске ликове ове именице – оне типа: *ййјèло* и *йй"јèло* и, знатно ређе, оне типа: *йййèло*. Различите су фреквенције, али нимало необични и екавизми: *двèма* П, *двèсийа* Д, *дèййл"һ* К, П, *вйдела* П, *дòле* Д, К, П, *ждрèбац* Д, П, *ждрèбе* К, П, *кудèља* П, *на ййрймер* Д, *нèдèља* К, *Нèдèљко* Д, К, *нòде* П, *òвде* Д, К, П, *òвде* Д, П, *òвдèкà* П, *йòслè* Д, К, П, *йòслèн* Д.

¹⁰ О употреби форми ове именице с наведеном гласовном поставом у говору католика у околини Дервенте в. Баотић 1983: 103.

¹¹ В. Ивић 1966: 105.

¹² Оних који су рођени пре Првог светског рата.

10. О формама у којима се остварује тзв. секундарно јат (ѣ) засад могу саопштити следеће. Говори се само: *ваѣи'ѣр* – *ваѣи'ѣра* – *ваѣи'ѣри*, *води'ѣр* – *води'ѣра* – *у води'ѣру* Д, К, П, а биће да су, колико се данас стварно употребљавају, претежно у употреби и гласовни ликови речи: *ко̀ли'ѣр* П, *коли'ѣри* Д, *ко̀си'ѣр* К, П, *ѣ̀али'ѣр*, *ѣ̀али'ѣри* Д, П. Није незнатна ни фреквенција ликова форми: *ди́рјек* – *ди́рјечи* (<тур. *direk*) Д, П, односно: *сјеро̀ма̀к* – *сјерома́ка* – *сјерома́че* – *сјерома́ци* – *сјерома́цима*, *сјеро̀машино* П, али је зато, изгледа, обичније: *ѣ̀ѣр* К, П, *расѣ̀ѣриѣ̀ѣ* П, и: *ѣ̀ѣнаѣ̀ѣр*, *ѣ̀ѣнаѣ̀ѣри*, *ис ѣ̀ѣнаѣ̀ѣра* К, П. Уз данас преовлађујуће: *крѣ̀миѣ̀ѣр* Д, К, П, само спорадично могуће је чути ликове типа: *крѣ̀миѣ̀ѣр/крѣ̀миѣ̀ѣр* П. Облике именице *дјеѣ̀елина* забележио сам и у екавским, и у јекавским ликовима: *дјеѣ̀елина*, *дјеѣ̀елну* Д, П, и: *дјеѣ̀елна*, *са дјеѣ̀елно̀м* К.

Самогласничке секвенце

11. Акцентоване самогласничке секвенце чувају се у највећем броју случајева: *вѐома* Д, П, *ѣ̀редѣ̀ѣа* П, *да̀ѣ* К, П, *да̀емо* П, *двѣ̀ес* Д, П, *двѣ̀е/двѣ̀е* К, П, *жа̀ѣ* П, *за̀едно* Д, К, П, *за̀ова* К, П, *звѣ̀ѣ* К, *ја̀е*, *од ја̀еѣ̀ѣа* Д, П, *ја̀укале* П, *ма̀уне* К, П, *мо̀е/мо̀е* Д, К, П *ѣ̀а̀ѣ* П, *ѣ̀а̀ѣ* Д, К, П, *ѣ̀ра̀ѣнуѣ̀ѣ* П, *са̀ѣѣ̀ѣ* К, *свѣ̀е/свѣ̀е* Д, П, *сјѣ̀ѣ* П, *сѣ̀ѣ̀ѣ* Д, *сѣ̀ѣ̀ѣ* П, *ѣ̀ѣѣ̀ѣ* Д, К, П, *ѣ̀ѣѣ̀ѣ"ма* К, П, *ѣ̀рѣ̀ѣ* К, *ѣ̀ѣѣ̀ѣѣ̀ѣ* Д, *ѣ̀ѣр* П и др. До упрошћавања ових секвенци контракцијом углавном долази у стандардним формама типа: *мо̀ѣ̀(а)*, *ѣ̀вѣ̀ѣ̀(а)*, *свѣ̀ѣ̀(а)*, *мо̀м(е)*, *ѣ̀вѣ̀м(е)*, и сл., односно у облицима: *вѣ̀*, *ѣ̀ѣ̀* и *сѣ̀*, а само изузетно до таквих упрошћавања долази и у понеком другом случају: *за̀вѣ̀* К, *ѣ̀ро̀ѣ̀ѣа*, *са̀ѣ̀ѣ*, *на са̀ѣ̀ѣма* П, *са̀ѣ̀ѣѣ̀ѣ* Д. Ако се изузму случајеви у којима се сонанти *в* и *ј* јављају на местима ранијег интервокалног *х*, о чему *в. грађу* изложено у т. 15, ни разбијања поменутих секвенци уметањем секундарних сонаната нису нарочито честа: *ѣ̀*ѣ̀ѣ̀ѣ* К, *двѣ̀ѣ̀ес* Д, *ѣ̀ѣ̀ѣ̀ѣ̀ѣ* П, *сѣ̀ѣ̀ѣ̀ѣ̀ѣана* К, П, *ѣ̀ѣ̀ѣ̀ѣ̀ѣѣ̀ѣ* Д, П.

Неакцентоване вокалске секвенце, с друге стране, најчешће се упрошћавају контраховањем, и то по устаљеним моделима. Тако, на пример:

*иѡ свѣ ирѡсло Д, дѡбрѡ рѡдиѡ, дѡшла кѡћи, и малѡ свѣиѡа, нѣѣ ѡн
нашѡ, ѡѣ бѡло, иѡ мѡ брѡи иѡѣинѡ К, бѡлѡ дѡшла, бѡлѡ рѡѣловѡа,
бѡѣ не иѡиѡи, сѡн мѡ сѡиѡѡ, иѡмѡ лѣжѡла П*¹⁵.

Сугласници

Оѡиѡа наѡмена

12. Као и у другим новоштокавским говорима, и у сугласничком систему говора овдашњих Срба налазимо оне исте фонемске јединице које су присутне и у српском књижевном језику. Локалне посебности у сугласничком систему овога говора испољавају се углавном у виду оних артикулационих и дистрибуционих посебности које не захтевају своју фонолошку идентификацију. Грађа изложена у одељцима који следе упутиће на неке од важнијих таквих посебности.

Сугласници појединачно

13. *Сонанѡи*. На случајеве губљења интервокалног *j*, јављања секундарног *j* и његове слабије или изразитије артикулације у наведеним позицијама упутиле су бројне потврде наведене у претходним одељцима, међу којима је знатан део и међу онима изложеним у т. 11. Занемарљиву појединост представљају потврде за његова спорадична губљења у иницијалним позицијама у примерима типа: *ѣдна, ѣдно К, ѣднѡм Д*, пошто је свуда уобичајено: *јѣдан, јѣдна, јѣдну, јѣднѡѣ/јѣднѡѣ^х, јѣднѡм* и д. У финалним позицијама обично се губи иза вокала *и*: *наси кѡрѡѡа П, иѡ К, П, иѡиѡ иѡ Д, К, иѡси Д, П, си свѣиѡа Д, К, смѡ се иѡи К, П*, те у сантхијским везама типа: *ѡѡ-јѡ иѡ К, нѡмѡ-јѡ мѡзиѡ П, мѡ-јѡ ѡѡаѡ К, ѡѡѡ-јѡ иѡмо Д* и сл.

¹⁵ О томе да се ове секвенце слично „понашају“ и у неким другим западнијим српским говорима в. нпр.: Дешић 1976: 82–88, Драгичевић 1986: 76–83, 2002: 206–208 и 2007: 341, а исп. и: Реметић 1999: 405.

Потврде у којима се сонант *в* употребљава уместо фрикатива *ф* и велара *х* наводе се у т. 15. Међу онима у којима се овај сонант употребљава уместо овог последњег, дабогме, највећи је број оних у којима је *в* хијатског и аналошког порекла, а осим у неколико примера наведених у т. 11, јављања сонанта *в* у неким другим интервокалним позицијама забележио сам и у: *жѣвока*, *јѣну̇ѣр*, *ѣѣ̇у̇н* П, те у формама ген. мн. *нѣгѣ̇вѣ* и *рѣкѣ̇вѣ* Д, К, П. До губљења овога сонанта углавном долази у процесима упрошћавања сугласничких група: *јѣверца* (=вјеверица) П, *ка̇кѣ̇* (=какви) Д, К, *кѣ̇чка* Д, К, П, *мрѣ̇цац*, *мрѣ̇ца* П, *ни̇какѣ̇* (=никакве), *сједѣ̇чи* Д, *сједѣ̇чи̇о* П, *чѣ̇и̇рѣ̇и̇ѣ̇* *ѣ̇ѣ̇динѣ̇* К, *чѣ̇ек*, *чѣ̇ека*, *чѣ̇ече* (в. т. 7), *чѣ̇рак* (=чворак) П. Обичну појаву представљају случајеви у којима *ѣ̇и̇* > *ѣ̇и* у: *лѣ̇ѣ̇шѣ̇*, *лѣ̇ѣ̇и̇шѣ̇* Д, П, факултативну они у којима *ѣ̇ч* > *ѣ̇ч* у: *кѣ̇ѣ̇ча*, *кѣ̇ѣ̇чи̇* П, односно *мѣ̇* > *мѣ̇* у: *сѣ̇мѣ̇ѣ̇м*, *сѣ̇мѣ̇ѣ̇мо* К, П, а нису посве непознате ни супституције *ѣ̇* > *лѣ̇* у примерима типа: *цр̇љен*, *цр̇љѣ̇на*, *цр̇љѣ̇н* "ка̇си̇ П.

¹⁶ В. ДРАГИЧЕВИЋ 2007: 344.

именице *īrāndjed/īrānĥed^m* П. Употребу сонанта *n* уместо *p* чуо сам у облику речи *dezēnīēp* (<фр. *déserteur*) П, а свуда је познато двојство ликова форми: *karānfil/karānfīl* и *karāmfil/karāmfīl*, односно: *kōmīī'a* и *kōnīī'a*, као и оних типа: *īāmīīīm/īānīīīm* и *īēnzi'a/īēmzi'a*. Обавезно је, међутим, само: *žĥōj*, *žĥōja*, *žĥōjom*, *žĥōīvo* и сл.

Прилог *odozō* често се остварује у ликовима са партикулом: *ōzōp* Д, К, П, док јављања паразитског *p* у примерима типа: *brēz brižē* К, *brēs īožā* К, П, *brēzōбразан*, *ōndār* П, данас већ представљају ређу појаву. Могуће је да је његова појава у примеру *īērīik* (=тепих) П резултат чисте случајности, а интересантно је и то да се прилошка форма *надвор* чешће остварује у ликовима без финалног *p*: *nādvo* Д, К. Живу категорију представљају промене *же>ре* у: *mōrem*, *mōresh*, *nē moreš/nē meresh*, *mōre* и сл., а и речца *можда* најчешће се јавља у гласовном лику: *mōrda* Д, К, П.

14. *Плозиви*. Сви се ови сугласници изговарају као и у књижевном језику, с тим што се звучни плозиви у финалним позицијама, као и у низу других наших говора, понекад десоноризују. Као и у говору Срба Бање Врућице¹⁷, и овде се, изгледа, чешће остварују делимичне десоноризације поменутих сугласника: *bēž^k* К, *bōž^k* Д, *brōd^m* К, П, *vrāž^k*, *žlād^m* Д, К, П, *žōlūbⁿ*, *žrābⁿ* П, *žrād^m* Д, К, П, *djēd^m* К, П, *drūžōž^k* Д, К, *dūžmād^m*, *dūd^m* П, *zōbⁿ* Д, П, *jūž^k* К, *mēĥed^m* П, *mlād^m* Д, К, *nīkad^m*, *ōvod^m* Д, К, П, *ōīkud^m* Д, *īlūž^k* К, *īād^m* Д, К, П, и др., а знатно ређе потпуне: *djēīī* К, П, *Žāžreī* К, *zēlōī* П, *ko sāīī* Д, К, П и сл.

Именица *īрезиме* остварује се каткад и у ликовима с почетним *b-*: *brēзиме*, *brēзимена* П, именица *дуња* у ликовима са почетним *ī-*: *īīуња*, *dōdāj īīуњу* П, а позната је и прилошка постава *īīуде* Д, П. Секундарно *k* понекад се јавља на крају прилога *ōndāk* (Д, П), а прилог *ōīēī* сасвим је обичан и у ликовима без финалног *ī-*: *ōīē* Д, К, П и *jōīē* (в.т. 13). Присуство множинских облика именице *нокаīī* типа: *нōци*, *нōцима* Д, К, П, разумљиво је ако се узме у обзир чињеница да у једнини преовлађују облици ове именице у ликовима с извршеном метатезом: *нōшак*, *нōшка* и сл., а данашње местимично јављање велара *k* и у множинским формама

¹⁷ В. Драгичевић 2007: 346.

Фонетски су условљена асимилациона прилагођавања звучних плозива у примерима: *бѡ̋л̋а нек свѣ̋ Ср̋би, бѡ̋л̋е нек ѿ̋и̋ѣ̋и̋ла Д, ко̋и̋ кӳћ̋е, н̋а̋и̋ кӳћ̋ом, ѡ̋и̋ кӳћ̋е Д, К, П, о̋и̋ ка̋мена Д, ѿ̋о̋и̋ ѿ̋а̋зуом, са̋и̋ се са̋ми ӳи̋ѡ̋зна̋ју П*, као и губљења дентала *д* у сантхијским везама типа: *ис̋и̋о-и̋р̋бува, ка-су б̋и̋ле в̋ѣ̋ри̋ге, ко-Д̋ѡ̋бо̋ја, ко-с̋и̋а̋р̋и̋, о-д̋р̋ве̋и̋а Д, ка д̋ѡ̋шао, ка-смо м̋и̋, ка-су ко̋с̋ци, ка-се Д̋ѣ̋р̋ве̋н̋и̋а, ка-ће се ж̋ѣ̋н̋и̋и̋, ку-сом ја̋, ѡ̋-д̋ва̋ б̋р̋а̋и̋а, ѡ̋-д̋ви̋е ма̋ј̋ке, о-д̋ј̋ѡ̋да, ѡ̋-и̋ѡ̋га̋, о-и̋ѣ̋с̋и̋ К, ка-сам д̋ѡ̋ш̋ѡ̋, ка-се з̋а̋ра̋и̋ло, ка-се ослоб̋ѡ̋д̋ло, ка-се и̋ӳкӳ, ка-су и̋и̋ли и̋а̋мо П*. У процесима упрошћавања сугласничких група у говору мештана сва три насеља лабијално *п* често се губи из сугласничких скупина *пс-* (*сѡ̋в̋али м̋л̋ѡ̋го, с̋јӳју*), *п̋и̋-* (*и̋и̋и̋ца, за и̋и̋и̋у, и̋и̋и̋чи̋ца, и̋и̋и̋ч̋ур̋на*), *п̋ч-* (*ч̋ѣ̋ла, ч̋ѣ̋ле*), *п̋ш-* (*ш̋ѣ̋н̋и̋ца/ш̋ѣ̋н̋ца, ш̋ѣ̋н̋цу*) и *-п̋к-* (*кл̋ӳко, кл̋ӳком*), дентални плозиви из скупина *-д̋л-* (*и̋ѡ̋л̋а̋в̋а̋ч* <подглавач), *-дн-* (*з̋а̋и̋ан̋ѣ̋, и̋с̋и̋ан̋ѣ̋, и̋а̋н̋ѣ̋, ӳи̋ан̋ѣ̋*), *-дс-/и̋с-* (*ѡ̋с̋је̋ћи, ѡ̋с̋јечена, ѡ̋сус̋и̋во, и̋р̋ѣ̋с̋јед̋н̋и̋к*), *-дск-/и̋ск-* (*д̋ѣ̋р̋ве̋н̋с̋ка̋ ѡ̋и̋и̋и̋ина, д̋ѣ̋р̋ве̋н̋с̋ка̋ и̋к̋ѡ̋ла, ин̋вал̋и̋ск̋и̋ до̋д̋а̋и̋а*к, уз обичније: *б̋р̋а̋ц̋ки, на б̋р̋ѡ̋ц̋к̋ом р̋а̋и̋и̋и̋и̋у, ин̋вал̋и̋ц̋ка̋ и̋ѣ̋н̋зи̋а, и-с̋в̋ј̋ѣ̋ц̋к̋ѡ̋ р̋а̋и̋а, љ̋ӳц̋ки*), *-дс̋и̋-/и̋с̋и̋-* (*д̋ѣ̋вес̋и̋ѡ̋, ѡ̋с̋и̋ӳи̋ли, и̋ѣ̋с̋и̋ѡ̋, и̋р̋ѣ̋с̋и̋а̋ва*), *-дс̋и̋в-/и̋с̋и̋в-* (*бо̋ж̋а̋с̋и̋во, б̋р̋а̋с̋и̋во, ж̋ѡ̋с̋и̋ѡ̋с̋и̋во, и̋р̋ок̋л̋ѣ̋с̋и̋во, с̋р̋ѣ̋с̋и̋во, ӳс̋р̋ѡ̋с̋и̋ву, и̋о ӳи̋ӳс̋и̋ву*), *-п̋к-* (*р̋ѡ̋ква, и̋ѡ̋ј̋ѡ̋ р̋ѡ̋к̋ву*) и *-с̋и̋* (*д̋в̋а̋н̋ѣ̋, ј̋ѣ̋д̋ан̋ѣ̋, ѡ̋с̋а̋м̋н̋ѣ̋, с̋и̋а̋р̋ѡ̋с, и̋р̋и̋н̋ѣ̋*), а веларни плозиви из скупина *ѡ̋д-/ѡ̋д-* (*ћ̋ѣ̋, н̋ѣ̋је, н̋и̋је*), *-ѡ̋н̋-* (*ја̋н̋је, ја̋н̋ѣ̋и̋на*), *кс-* (*р̋ӳс̋а̋к, из р̋ӳс̋а̋ка*) и *к̋н̋-* (*ћ̋ѣ̋р, ћ̋ѣ̋ри, ћ̋ѣ̋рка, ћ̋ѣ̋рку*). Изложене потврде речито говоре о томе да су, као и у главнини других наших народних говора, наведене редукције плозива и овде у знатној мери, ипак, лексички ограничене.

15. *Фрикайиви*. Од сугласника из ове скупине свакако су најинтересантнији веларно *x* и лабиодентално *φ*. Кад је реч о овом првом, могу саопштити оно исто што сам констатовао и за говор мештана недалеке прекоукринске Кремне, тј. то да и овдашњи становници „прилично поуздано знају позиције у којима би га требало употребити“, али да га употребљавају „само онда кад то – из само њима знаних разлога – пожеље, а, изгледа, да им се такве жеље не јављају тако често“¹⁸. Отуда и овде, упркос чињеници да

¹⁸ В. Драгичевић 2008: 106–107.

ки́фле Д, К, П, *ки́флу* Д, *кòнфицковали* К, *кòнфицковāно* Д, *офи́цир*, *офи́цири*, *ѵрòдфесор*, *ѵрòдфесори* Д, К, П, *Сèферовача* К, *сòфра* К, П, *фа́брика*, *у фа́брици* Д, К, П, *фа́мили'а* Д, К, *фа́мели'а* К, П, *фа́мелију* Д, П, *фе́бруа́р* Д, К, *фи́но* Д, К, П, *фи́рањ'а* К, П, *фи́рма*, *фи́рму* К, *фла́ша*, *у фла́ши* К, П, *фòрда* Д, *фри́шак*, *фри́аљ* Д, К, П, *ше́ф* Д, К, *шлā́јф* К, *шлā́јфа* Д, *шòфèр* Д, К, П, са, данас већ рејим: *ве́бруа́р* Д, П, *кай́асѵро́йа*, *кай́асѵро́йу* П, те мање-више уобичајеним: *вўруна*, *вўруне* Д, К, П, *евѵа/јевѵа* Д, П, *ѵо јевѵу* П, *ѵодамèнѵ/ѵодумèнѵ* (в. т. 4), и готово обавезним: *асвалѵѵ*, *асвалѵѵираѵѵ(и)*, *асвалѵѵом*, *ѵо асвалѵѵу* Д, К, П. Спорадично сам слушао изговорне форме: *ка́фа*, *ка́фу* Д, К, али се далеко чешће облици наведене именице јављају у ликовима: *ка́ва*, *ка́вè*, *ка́ву* и сл.

Што се тиче употребе осталих фрикатива, помињем само то да се овде и звучни фрикативи понекад делимично десоноризују у финалним позицијама речи: *вòз'с* К, П, *кўруз'с* Д, П, *мўж'с* Д, *нòж'с* Д, К, *òбра'с* К, П, *ѵла́з'с* П, *ѵарадā́јз'с* Д, К, П, *сѵўж'с* П, те да, као и главнина других наших говора, и овај говор познаје асимилациона прилагођавања по звучности и месту изговора у везама типа: *брès ѵòгā*, *беж њѵ* К, П, *з ба́бòм* Д, П, *з дјèцòм* Д, К, П, *иж мèйа* К, *ѵс кућè* Д, К, П, *ѵс Пò'èзнè* П, *ш њѵм* К, П, *ш њѵма* П, *ш њѵме*, *ш ћèри* Д, К, П, *ш ћèркòм* Д, *ш чѵме* П, *ш чòком* Д, К, П, односно за губљења финалних -з и -с у спојевима речи какве, на пример, оличавају примери: *бе-шѵѵèѵѵè*, *и-Зā́зреба*, *и-Сāрајева*, *и-сèла*, *и-Сóчан'цè*, *и-шкòлè* К, и: *зѵмў-смо се мўчили*, *нòћа-су кāсно лèгли*, *љèѵѵò-се скўѵѵило* П.

16. *Африкаѵѵе*. Као и у другим српским говорима из западних предела, и систем африката у овдашњем говору је потпуно стабилан. Мање посебности на које упућују потврде: *ђѵѵѵ*, *мòрāш џѵѵѵом* П, *мòсквѵћ*, *ѵмò москвѵћа* Д и *ћèк*, *ѵлаѵѵѵѵ'о* *ћèком* К, не излазе из круга оних појединости за које знају и многи други српски прекодрински говори. На то да разнолики фонетизми облика (-)жòд, између осталог, незнатно појачавају фреквенцију африкативних сугласника *ђ* и *ћ*, скренута је пажња у т. 13, а о јављању ликова *ѵесѵѵа/ѵѵесѵѵа* в. опаску дату у т. 9. Осим у примерима у којима се остварују позната асимилациона прилагођавања типа: *жòрèбаз џа ѵдари'о* Д, *òѵаз би ми рèкò* К, нисам био у прилици да забележим неке друге случајеве у којима се појављује звучна африката з.

Неке друге појединосџи

17. Секвенца *шй* је и у овоме говору најчешћи супституент старих сугласничких skupина **st'* и **sk'*, а секвенца *жд* не баш нарочито фреквентних skupина **zd'* и **zg'*. Исп.: *ѓодйишйе* Д, К, П, *ѓрабљйишйе* Д, К, *дводрйишйе* Д, К, П, *зёмљйишйе*, *йѓралйишйе* П, *йишиё*, *йишиу* К, П, *кодсйишйе* Д, К, П, *кућйишйе*, *лаңйишйе* Д, *кришии*, *кришии*"ли П, *оѓњйишйе* Д, К, П, *код оѓњйишйа* Д, *на оѓњйишйу* Д, К, *йрѓѓжйишйе* П, *йрѓѓжйиши* К, *йришии*, *йришиюм* Д, П, *сјѓдйишйе* К, *сиърњйишйе* Д, К, *ушйай* П, *шйади*, *шйадиоm* Д, К, П, *шйене*, *шйуца* П, односно: *звйждали/звйждали*, *звйждйишйе* П, *мѓжданй* К. Као и у неким другим нашим говорима²¹, група *шђ* се у резултату тзв. подновљеног јотовања најчешће остварује у различитим облицима глагола *йушишйи*: *йушја* Д, *йушјају/йушјају* К, П *йушјаи(и)/йушјаи(и)*, *йушђен*, *расйушђена* П. У П сам забележио и: *ѓушђер*, *ѓушђерка*, *ушђинѓ*.

Трагови тзв. новог јотовања редовно се испољавају у примерима типа: *бра̋ћа, гвѣжђе, гѣра̋ње, гѣрѣбље, гѣрѣжђе, здѣравље, има̋ње, ка̋мѣње, ка̋мѣњом, ли̋шиће, њѣсуђе, њѣрѣшиће, њѣрӳће, њѣрӳћом, сѣђе* и др., а редовно се говори и: *дѣћи (дѣћ/дѣћ), на̋ћи (на̋ћ/на̋ћ), њѣћи (њѣћ/њѣћ)*, односно: *дѣђе, дѣђе̋ш, дѣђӳ, на̋ђе, на̋ђе̋мо, на̋ђӳ, њѣђе, њѣђе̋мо, њѣђӳ, њѣђе̋, њѣђӳ* и сл. Укупни домашаји тзв. јекавског јотовања, такође, не премашују просек карактеристичан и за друге српске западније говоре. Дакле, и овде су јекавском јотовању доследно подвргнути само сонанти *л* и *н*: *дѣље, жѣљезо, жѣљезнѣ, ко̋љено, ко̋љена, љѣб/ љѣб̋, љѣви̋а, љѣ̋и̋о, љѣ̋и̋ѣс, њѣ̋ва, њѣ̋рѣље̋ће* и д., односно: *њѣ̋жан, њѣ̋жно, Њѣ̋мачк̋а, у Њѣ̋мачк̋ѣ, њѣ̋мачки, сњѣ̋гови, сњѣ̋жи-на* и д., при чему је ово јотовање секвенци *лѣ* и *нѣ*, као и у низу других западнијих српских говора²², делимично захватило и дуге слоге: *изѣ̋чи̋и̋, њѣ̋сѣ̋, њѣ̋рѣ̋љѣ̋а* Д, *код Њѣ̋ма̋ѣ̋а, њѣ̋смо, њѣ̋рѣ̋љѣ̋а* се К, *гњѣ̋здо, сљѣ̋и̋ѣ̋ ѣ̋ко, ѣ̋дњѣ̋ли* П. Јотовање секвенце *ѣ̋* чешће

²¹ Оним с ове стране Дрине (в. нпр. Пецо 1964: 91–92, Петровић 1973: 76–77, Дешић 1976: 174, Далмација 1997: 77, Реметић 1999: 418, Драгичевић 2003: 309 и Козомара 2007: 252), али и не само у њима (исп. нпр. Симић 1972: 187, Станић 1974: 126, Реметић 1985: 176, Николић 1991: 293 и Николић 2001: 138).

²² В. нпр. ПЕТРОВИЋ 1973: 79 и 1978: 75, ДЕШИЋ 1976: 161, те ДРАГИЧЕВИЋ 1986: 105 и 2007: 336–337.

ку̀ру̀руз и заменица *ѝка̀ка̀в*, *нѣ̀ка̀ка̀в*, *свѣ̀ка̀ка̀в*, осим у наведеним ликовима, употребљавају се и у оним које су предодредили дисимилације хаплолошке природе: *ку̀ру̀руз/ку̀ру̀руз* Д, П, *ку̀ру̀uze* Д, *ку̀ру̀зи* К, П, *ѝка̀в* Д, К, *нѣ̀ка̀в*, *свѣ̀ка̀в* П. Од других потврда за редукцију фонемских низова издвајам овде ликове форми: *во̀ѝѝ* (=водити) Д, *кру̀зо̀вна* П, *нѣ̀ква* Д, *ро̀ѝѝѐље*, *ро̀ѝѝѐљи* Д, П, *òз̀ò/òз̀òр* Д, К, П, *òшла*, *òшли* Д, П, као и неколико потврда које упућују на присуство упрошћавања и у примерима типа: *ка̀-ш* у *òсѝњу?* Д, *нѣ̀-ш* *ѝћи* К, П, *ѝа̀мо-ш* *бѝѝѝ* П, *ѝу̀-ш* *сјѣ̀сѝѝ* Д, К, односно: *до̀ћ-а̀* *бр̀зо* К, *ѝћ-а̀* *òдма̀* Д, *на̀ћ-а̀* *њу̀*, *рѐћ-а̀* *њѣ̀му* П, те: *о-д̀ва̀ес* *до̀* *ѝед̀ес* П, *за̀* *ѝрѝес-* *чѣ̀ѝр̀ес* *ѝòд̀ѝнѝ* Д, *чѣ̀ѝр̀ес* *д̀ва̀* П, *шѐзд̀ес* *ѝѣ̀ѝ* К, П, *ѝрѝсѝѝа̀* *ѝед̀ес* *ѝрѝ* К, *за̀* *ѝѣ̀сѝò* *ѝед̀ес* *ма̀р̀а̀ка̀* Д.

Закључна белешка

18. Пошто главнина напред изложених података упућује на чврсте везе говора овдашњих Срба са ијекавским говорима размештеним западније од Врбаса, ни општа идентификациона оцена припадности овога говора, у овој прилици, не може ићи даље од констатације којом се потврђује његова припадност говорима северозападног огранка херцеговачко-крајишког (источнохерцеговачког) дијалекта. Верујем да ће нешто нијансираније, па и сличније онима које сам у последње време изрекао и за поједине друге српске говоре из ближег окружења²⁵, та оцена изгледати кад се ускоро појави и приказ важнијих морфолошких особина говора мештана ових трију истраживаних насеља.

²⁵ В. Драгичевић 2003: 312; 2007: 382–383; 2008: 110.

Циџирана лиџераџура

- БАОТИЋ 1983: Josip Baotić, Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente, *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, Sarajevo, 1983, knj. IV, 7–208.
- БЈЕЛАНОВИЋ 1978: Živko Bjelanović, *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split, 1978.
- ДАЛМАЦИЈА 1997: Стево Далмација, *Ијекавски љовори Поџкозарја*, Бања-лука, 1997.
- ДЕШИЋ 1976: Милорад Дешић, Западнобосански ијекавски говори, *Срџски дијалекџолошки зборник*, Београд, 1976, књ. XXI, 1–316 + карте.
- ДРАГИЧЕВИЋ 1986: Милан Драгичевић, Говор личких јекаваца, *Срџски дијалекџолошки зборник*, Београд, 1986, књ. XXXII, 7–238 + карте.
- ДРАГИЧЕВИЋ 2002: Милан Драгичевић, Судбина самогласничких секвенци у данашњем говору требавских Срба, *Срџски језик*, Београд, 2002, књ. VII/1–2, 205–211.
- ДРАГИЧЕВИЋ 2003: Милан Драгичевић, О говору села Бранешџи у околини Челинца, *Срџски језик*, Београд, 2003, књ. VIII/1–2, 303–314.
- ДРАГИЧЕВИЋ 2007: Милан Драгичевић, О говору Срба Бање Врућице крај Теслића (фонетске и морфолошке особине) I, *Срџски дијалекџолошки зборник*, Београд, 2007, књ. LIV, 323–401.
- ДРАГИЧЕВИЋ 2008: Милан Драгичевић, Белешке о говору села Кремне у западној Босни, *Срџски језик*, Београд, 2008, књ. XIII/1–2, 103–111.
- ИВИЋ 1964: Pavle Ivić, Promena ra>re u srpskohrvatskim govorima, *Prace filologiczne*, Warszawa, 1964, t. XVIII, 383–393.
- ИВИЋ 1966: Павле Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. љодине*, Просвета, Београд, 1966.
- КОЗОМАРА 2007: Драгомир Козомара, Важније фонетске особине говора Чечаве, *Срџски језик*, Београд, 2007, књ. XII/1–2, 235–258.
- НИКОЛИЋ 1991: Мирослав Николић, Говори србијанског Полимља, *Срџски дијалекџолошки зборник*, Београд, 1991, књ. XXXVII, 1–548.
- НИКОЛИЋ 2001: Видан Николић, *Моравички и љорњосџуденички љовори*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 2001.
- ПЕТРОВИЋ 1973: Драгољуб Петровић, *О љовору Змијања*, Нови Сад, 1973.

- ПЕТРОВИЋ 1978: Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб, 1978.
- ПЕЦО 1964: Асим Пецо, Говор источне Херцеговине, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, 1964, књ. XIV, 1–200 + карта.
- РЕМЕТИЋ 1985: Слободан Реметић, Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, 1985, књ. XXXI, XIX + 555.
- РЕМЕТИЋ 1999: Слободан Реметић, О гласовним особинама говора Жељове (код Бановића), *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад, 1999, књ. XLII, 399–432.
- СИМИЋ 1972: Радоје Симић, Левачки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, 1972, књ. XIX, 1–618 + карта.
- СТАНИЋ 1974: Милија Станић, Ускочки говор I, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, 1974, књ. XX, 1–259.
- ФИЛИПОВИЋ 1969: Milenko S. Filipović, Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne, *Grada ANUBiH*, Sarajevo, 1969, knj. XVI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 12, 1–169.

Резюме

Милан Драгичевич

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРА СЕРБОВ В НЕКОТОРЫХ ПОСЕЛЕНИЯХ СЕВЕРНОЙ БОСНИИ

В работе представлены важные фонетические особенности говора жителей трех сербских поселений в окрестностях Дервенты (небольшого города в северной Боснии), расположенных по правому берегу среднего течения реки Укрины, в крае, который также называется Кринин или Вакуф. Изложенные данные показывают, что в говоре жителей этих поселений в большинстве случаев наблюдаются диалектные фонетические особенности, которые характерны для северо-западной группы говоров герцеговинско-краинского (восточногерцеговинского) диалекта.